

За издавачот:

Проф. д-р Велимир Стојковски, ректор на Универзитетот
„Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

XXXIX научна конференција

на МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР

ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

Редакциски одбор:

проф. д-р Елена Петроска

акад. Влоѓимјеж Пјанка

акад. Рина Усикова

акад. Виктор Фридман

проф. д-р Бранко Тошовиќ

проф. д-р Максим Каранфиловски

Благица Велјановска

Јазична редакција:

М-р Лилјана Пандева

Компјутерска обработка:

БороГрафика

Печати:

БороГрафика

Тираж:

300 примероци

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“

МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

XXXIX НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА

НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР

ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

(Охрид, 20-21 јуни 2012 година)

ЛИНГВИСТИКА

Скопје, 2013

- Hansen, B. (2010): Constructional Aspects of the Rise of Epistemic Sentence Adverbs in Russian, in: Hansen, B. / Grković-Major, J. (ed.): *Diachronic Slavonic Syntax. Gradual Changes in Focus*. Wiener Slawischer Almanach, Sonderband 74, 75-86.
- Kampf, V., Wiemer, B. (2011): Inventarisierung und Analyse lexikalischer Evidenzialitätsmarker des Bulgarischen: Adverbien, Partikeln und Prädikative (Teil I). *Zeitschrift für Balkanologie* 47-1, 46-76.
- Letuchiy, A. (2010): Syntactic change and shifts in evidential meanings: five Russian units. *STUF (Language Typology and Universals)* 63-4 (= special issue on *Database on evidentiality – markers in European languages*, ed. by B. Wiemer and K. Stathi), 358-369.
- Lichtenberk, F. (1991): Semantic Change and Heterosemy in Grammaticalization. *Language* 67, 475-509.
- Petroska, E., Wiemer, B. (2012): *Mora da* as a marker of evidentiality in South Slavic Languages, talk at München LMU, 11.-12.05.2012: *Modalität und ihre Ausdrucksformen / Modes of Modality*.
- Wiemer, B. (2008): Lexikalische Markierungen evidenzieller Funktionen: zur Theoriebildung und empirischen Erforschung im Slavischen. In: Wiemer, B., Plungjan, V.A. (Hgg.): *Lexikalische Evidenzialitätsmarker in slavischen Sprachen*. München, Wien, 5-49. (= *Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband* 72).
- Wiemer, B., Stathi, K. (2010): The database of evidential markers in European languages. A bird's eye – view of the conception of the data base (the template and problems hidden beneath it). In: Wiemer, B., Stathi, K. (eds.): *Database on evidentiality markers in European languages* (= *STUF* 63-4), 275-289.
- Willet, T. (1988): A cross-linguistic survey of the grammaticalization of evidentiality. *Studies in Language* 12, 51-97.
- Topolinska, Z. 2008. Factivity as a Grammatical Category in Balkan Slavic and Balkan Romance. *Z Polski do Macedonii: Studia Jezykoznawcze, Problemy predikacii*, 1. Krakow: Lexis.

УДК 821.163.3.09Конески, Б. : 811.163.3'367.332.2

**Бранко Тошовиќ
Емилија Бојковска**

ИЗРАЗНИТЕ СРЕДСТВА НА ПРИСВОЈНОСТА ВО (ОДНОС НА) ИМЕНСКАТА СИНТАГМА КАЈ БЛАЖЕ КОНЕСКИ

1. Вовед

Во овој труд се разгледуваат морфосинтаксичката и стилската варијантност во изразувањето на присвојноста во (однос на) именската синтагма во творештвото на Блаже Конески. По определбата на предметот на истражувањето (т. 1.), следува прегледот на потврдите со присвојно значење во творештвото на Конески (т. 2.), која завршува со заклучните согледувања (т. 3.). Потврдите потекнуваат од првиот електронски корпус на македонскиот јазик „Гралис-мак“, кој на 28 февруари 2013 содржеше 308 наслови на дела од Конески, и тоа: 270 поетски, 17 прозни дела (раскази), 12 прозни записи, 5 есеи, 4 забелешки (сп. Тошовиќ/Бојковска 2013)^{1,2}.

Во овој труд се разгледува експлицитно, т. е. лексички изразената присвојност во рамките и во однос на именската синтагма. Според тоа, присвојноста, општо земено, опфаќа:

¹ Корпусот „Гралис-мак“ се изготвува во рамките на проектот „Моно- и мултилингвален електронски корпус на македонскиот јазик“, кој го спроведува Институтот за славистика при Универзитетот „Карл Франц“ во Грац, Австрија. Во проектот учествува и Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје. Првиот автор на овој труд е раководител на проектот, а коавторката е национална координаторка.

² Најголемиот дел од корпусот се состои од творештвото на Конески, што треба да се гледа во контекст на неговото значење за македонскиот јазик, неодамнешното одбележување на 90-годишниот јубилеј од неговото раѓање и Првиот меѓународен „Гралис“-симпозиум: *Поейникайа, сийлисийкайа и лингвистикайа на шекспировиите од Блаже Конески во корпусот „Гралис“* (Грац, 30–31 март 2012), кој претставува прв симпозиум за Конески одржан во странство.

сопственост (*дворој на соседније*), припадност (*родниније на соседније*) и партитивност (*една њоловина од дворој*)³. Надвор од предметот на истражување се случаите на т. н. имплицитна присвојност, каде што тој однос произлегува од реченичниот (или од поширокиот) контекст и не е изразен со конструкција што има примарно присвојно значење:⁴ *Го згазна на ногајта.*; *Ја њогледна в лице.*; *Ја фајти за рака.*; *Ме боли главајта.*; *Удри со главајта в суг.*⁵

Гореопределениот опсег на присвојноста во овој труд главно се изразува со синтаксички функции што се класификуваат со анафоризација на присвојната конструкција и со парафразирање на именската синтагма што содржи присвојна конструкција, со исто-значна или блискозначна реченица:

- присвоен атрибут: *книгајта на/од Јанко, Јанковајта книга, брајт му (на Јанко)*

Јанко има/њоседува книга. Јанко има брајт. неговата книга, неговото брајт

Надредената именка на присвојниот атрибут ја изразува „сопственоста“, а атрибутот обично изразува лице што поседува нешто материјално или е во близок однос со друго лице.

- атрибут на припадност: *селојто на/од Јанко, Јанковото село*
Јанко му њријага на селојто/живее во селојто.
неговото село
- партитивен атрибут: *една четвртина од градојт; судојт на/од кукајта*

Четвртината е дел од градојт. Судојт е дел од кукајта.
една негова четвртина; нејзиниот суг

Партитивниот атрибут изразува целина или множество, а надредената именка го именува делот или подмножеството.

- присвоен датив (*Му ја дојре ракајта/облекајта на човекојт.*).
*?Ја дојре неговата рака.*⁶ *Ја дојре неговата облека.*

³ Надредената именка во примерите е подвлечена, а присвојната конструкција е прикажана со масни букви.

⁴ За посесивноста во македонскиот и во англискиот јазик, вклучувајќи ја и имплицитната, в. Митковска (2005).

⁵ Во врска со ваквите примери, освен последниот, некои автори говорат за присвоен акузатив (сп. за германскиот јазик Дуден 1995: 219, 672). Во македонскиот јазик би можело да се говори за присвоен директен објект. По аналогија на оваа терминологија, во последниот пример би станувало збор за присвоен номинатив, т. е. субјект.

⁶ Знакот ? означува конструкција што е само условно прифатлива, со знакот * се обележени граматички или значенски неприфатливи конструкции.

Присвојниот датив зависи од значењето на именската синтагма (која обично изразува дел од телото или значајна сопственост) и од нејзината синтаксичка функција (која претставува субјект: *Му њага косајта.*; директен објект: *Му ја њојсџрижи косајта.*; предикатив: *Тој му е роднина.*; насочувачка/пространствена определба: *Му се фрли во њреграјка. Дејтејто њ засја в раце.*, а не се јавува, на пример, со именка во рамките на предлошкиот објект: **Тој њ се срејна со њријајтелот.*, туку: *Тој се срејна со нејзиниот њријајтел.*). Со оглед на тоа што наведените синтаксички функции на именската синтагма се втемелени во глаголската валентност, зависноста на присвојниот датив од синтаксичката функција на именската синтагма всушност претставува негова зависност од валентноста на глаголот. Тоа значи дека присвојниот датив е конструкција што зазема средишно место меѓу атрибут на именка и реченичен сегмент (реченичен член). И покрај тоа, тој овде се приопштува кон атрибутите.

Присвојниот датив го истакнува интегритетот на телото на „сопственикот“ или неговиот близок однос спрема „сопственоста“. При анфоризацијата со присвојна заменска придавка се губи оваа претстава, па делот од телото, одн. „сопственоста“ се претставуваат изделени од „сопственикот“. Затоа тие не се секогаш (целосно) значенски прифатливи или доведуваат до значенски разлики: *Му њага косајта.* → **Неговата коса њага.*; *Му се мајатај мислије.* → **Неговије мисли се мајатај.*; *Му ја дојре ракајта.* → *?Ја дојре неговата рака.*⁷; *Му ја дојре облекајта.* → *Ја дојре неговата облека.*⁸

Неопходни се две разграничувања: меѓу присвојниот и партитивниот атрибут кога станува збор за дел од целина, и меѓу присвојниот атрибут и присвојниот датив, кога се работи за лица во близок однос. Првото разграничување се илустрира со примерите од типот:

вратата на кукајта

ракајта на девојкајта

кои можат да се класификуваат како присвоен атрибут и како партитивен атрибут, што се гледа од парафразите:

⁷ Синтагмата со присвоен атрибут може да се однесува, на пример, на лице во бесознание или на починато лице (сп. за германскиот јазик, Енгел 1996: 631).

⁸ Конструкцијата со присвоен атрибут може, на пример, да укажува дека лицето не ја носи облеката во тој момент, додека присвојниот датив упатува на спротивната ситуација (сп. за хрватскиот јазик Матасовиќ 2002: 156, според кого присвојниот датив е типична конструкција што изразува неотуѓива сопственост).

Кукаџа има враџа. и: Враџа е дел од кукаџа.

Девојкаџа има рака.⁹ и: Ракаџа е дел од девојкаџа.

Во овој труд се врши разграничување на следниов начин: случаите во кои се работи за нешто живо, пред сè за лице (но и за збирни поими што имплицираат лица: *џрад, скауџски вод*, па дури и *кука* итн), се вбројуваат во присвојниот атрибут, бидејќи лицето се смета за „сопственик“, а другите случаи се приопштуваат кон партитивниот атрибут бидејќи она што е неживо претставува само целина, но не и „сопственик“.

Второто разграничување, кое се однесува на присвојниот атрибут и на присвојниот датив, се разгледува на примерот:

Дојде брај му (на Јанко).

Ваквите примери, кои означуваат лица во близок однос, овде се вбројуваат кон присвојниот атрибут, макар што тие ја содржат кратката дативна личнозаменска форма, која е израз на присвојниот датив (сп. *Му ја лечеа ранаџа на Јанко*). Минова-Ѓуркова (2000: 60, 114, 206), впрочем, ги смета овие конструкции за присвоен датив. Разликите меѓу присвојниот атрибут и присвојниот датив се состојат во следново: присвојниот атрибут обично стои зад надредената именка (*?На Јанко дојде брај му.*), тој се анафоризира со присвојна заменска придавка (*неговиоџ брај*), неговата појава не зависи од синтаксичката функција на надредената именка (која може да стои и во индиректен објект: *Му дадовме џодарок на брај му на Јанко.* и) која е обично нечленувана¹⁰ и претставува роднинско име, додека присвојниот датив има променлива и дистантна позиција во однос на надредената именка (*На Јанко му ја лечеа ранаџа.*), неговата анафоризација со присвојна заменска придавка не е секогаш семантички прифатлива (в. г.), неговата појава зависи од синтаксичката функција на надредената именка (која не се јавува, на пример, во индиректен објект), а со тоа и од валентноста на глаголот, надредената именка е обично членувана¹¹ и најчесто именува дел од телото или блиска сопственост.

Со оглед на тоа што примерите од типот *брај му (на Јанко)* не ги исполнуваат критериумите на присвојниот датив, тие се

⁹ Во врска со семантичката прифатливост на ваквите парафрази, в. Тополињска 1974: 22.

¹⁰ За примерите со членувана именка в. Конески 1976: 337.

¹¹ Надредената именка се јавува нечленувана во состав на прилошки синтагми, обично со пространствено значење, кои при еднословни или двословни именки претставуваат акцентски целисти: *Му се качи на џлава.* (сп. Корубин 1990: 224 и натаму).

сметаат за присвоен атрибут и покрај тоа што ја содржат кратката дативна личнозаменска форма.

Присвојниот атрибут *Дојде брај му (на Јанко)* може да се трансформира во присвоен датив: *(На Јанко) му дојде брајоџ.*, но во тој случај лицето означено со присвоен датив може да се толкува и како „примач на гостинот“, додека во првиот пример таа содржинска компонента не е изразена.

2. Присвојноста кај Блаже Конески

Во рамките на секоја атрибутска класа се разгледуваат спецификите на изразната форма и на стилот. Особено внимание им се обрнува на изразните средства што ги надминуваат границите на вообичаениот јазичен израз и што претставуваат стилска карактеристика на Блаже Конески.

2.1. Присвоен атрибут

Овој атрибут се изразува со следниве конструкции:

– на-синтагма

На ширинаџа џод кукаџа на џеџа му џосџавен е ринџиџиџ (ПРОЧКА, 215/216).

Сџаноџ џо изнајдоа најџосле на самиоџ крај на џрадоџ, [...], *во кукарчеџо на нивниоџ земјак,* [...] (ЗАКЛАНО КРУВЧЕ, 283).

[...] *неговиоџ коџ* [...] *е врзан и сведен до беднаџа улоџа на џион зад кој се зайскрива кралоџ* (ПОТЕЗ, 235).

[...] *а в рака носеше џроаџлестџо знаменџе со извезен елен - амблем на нашиоџ вод* (ЧЕВЛИ, 246).

Но џој се лажеше, зайџо не џи џознаваше неумолимиџе закони на џубовџа, [...] (ЉУБОВ, 260).

Првиџе денови уџиџе му излеџуваше живо џред очи ликоџ на Лила, [...] (ЉУБОВ, 264).

– од-синтагма¹²

Под името од Коча најмалку уште Скојје, а после го подис-
тави малце најмалку и го гледаше ошкосо (КРЧМИТЕ, 327).

Отаде се покажа ситијуканата фигура од кметскиот
(КРЧМИТЕ, 324).

– присвојна релативна придавка

[...] таа не водеше никаква сметка за кукниот ред, [...] (ЧЕВЛИ, 246).

[...] нашиот скаутски вод „Елен“, [...], се уапшуваше на
практична обука во поле (ЧЕВЛИ, 246).

Зар не можеле да ми ги дадат првото ситијето Банев
чевли, [...] (ЧЕВЛИ, 257).

Љубовта на ситијето Соколе Кијро се зароди токму овде,
пред Боцевата берберица, [...] (ЉУБОВ, 259).

[...] тој [Петре] следи намриено и ситиено [...] каде ќе
се уапши Бождановото девојче (ПЕСНА, 44).

[...] и се мачат да ги подведат најновите известија под
божовдохновените предвидувања на Ошкновение Јоаново,
[...] (ЉУБОВ, 267).

Бев иштокласник, „иштомец“ во еден државен интерна
(ЧЕВЛИ, 245).

И, со денови, од жумно на жумно моливчи чииаше, | збирајќи
за свештено само иченица: | „Јочмен и рж — така им велеше — |
не мелеј Свети Јовановата воденица“ (СВЕТИ СПИРИДОНЕ НОВИ,
301).

– присвојна заменска придавка

[...] главната улога во тоа му се надна на мојот десен иалец
(ЧЕВЛИ, 249).

Сигурно имаше во тоа негов прст (ЧЕВЛИ, 255).

Не верува Соколе дека во друѓа би се нашла такава сила да ја
распревожи неговата душа (ЉУБОВ, 260).

На челојо глезеше нашиот водник Бане (ЧЕВЛИ, 246).

Ја гледаш еднаш зоведарката наша, - се јави зад Коча
свечливиот глас од бабата (КРЧМИТЕ, 315).

¹² Корубин (1969: 66) му дава предност на предлогот на (во однос на предлогот од) кога станува збор за присвојност во потесна смисла, за вистинска сопственост. За значенските нијанси на овие предлози в. фуснота 14.

Саѓи се каффеа од образието и од дланките нивни, а ги
следуваше нечуен шепот - пројатаме! пројатаме! (КРЧМИТЕ,
333).

Но оној блаж и толку крошок изглед на Пискулиева [...] ја
сломи коравата душа негова (ЗАКЛАНО КРУВЧЕ, 283; в.т.
2.4.).

– кратка дативна личнозаменска форма¹³

По неколку дена брајучеди му ја доведоа Гица во дворот кај
Мико (ЧЕВЛИ, 255).

Јаболкницата во уситиот му двор (СЕКАВАЊЕ ЗА ГОРЕТА,
273).

– кратка дативна личнозаменска форма и на-синтагма

На средсело ги видов брајучеди му на Мико, [...] (ЧЕВЛИ,
255).

Пред врајата ја ойчекориле клучата и играат шах слеиот
Саве и син му на Боцета, Миланче (ЉУБОВ, 266).

Мајка му на Мико, [...] забележи: „Се чудам, дејте, како ти
дале олку големи чевли, како жрочиња (ЧЕВЛИ, 254).

Го познавам брајучед и на друѓана, [...] (ЉУБОВ, 270).

[...] машиково и е брајучед на друѓарка и (ЉУБОВ, 272).

– детерминаторот/релативна замена чиј

Чија ли е душа огневита? (ОЈ ЛОЗЛЕНО, 224).

Лево или десно од себе | го чувствувавме со денови |
фееричното присусство на таа | до чиј усни сме се допреле, [...] (ДОПИР, 113)

– синтагма на кожо/кое во релативна реченица (наместо:
чиј/чија)

Оној, зад илекието на кожо требаше да се движам, беше
Бане, водникој на скаутскиот вод „Елен“ (ЧЕВЛИ, 249).

Ми произведуваше таа вичајок на нешто длабоко,
сериозно, до смислата на кое мојот ум уште не може да
ироникне (ЧЕВЛИ, 251).

¹³ Во народниот јазик се среќаваат и изразите тајко ми мој, мајка ми моја итн., во кои присвојната заменска придавка е редувантна (Конески 1976: 337; Минова-Гуркова 2000: 114).

2.2. Партитивен атрибут

Овој атрибут се јавува во следниве изразни форми:

– на-синтагма

Се ойира со жрбой йреку наслоной на сйолицайа, замижува малку и мисли: [...] (ПОТЕЗ, 237).

На демонсйрационайа йабла наийисой „Црниой йредава“ жо обесуваай йокму на врайой на нежовайа кралица (ПОТЕЗ, 239).

Кайакой на сандачейо е ойворен, [...] (ПРОЧКА, 217).

Тогаи йроийивничкой лауфер осйанува на срединая на йаблайа без да биде шийийен од својой йешак (ПОТЕЗ, 236).

Неколку гена йие жи крййосуваа улицийе на жрадой, барајки сйан (ЗАКЛАНО КРУВЧЕ, 282).

Јас насейувам дека една жрозна лишка | се кашка во калйа на днойо на бунарой, [...] (НАД СЕКНАТИОТ БУНАР, 10).

Во йочейокой на авжусй, чийаше Соколе, йамау се йирередувал соколски слей (ЉУБОВ, 265).

Оддалеку се црвенеай ирейовийе на кукарчейо, найравено среде лозје (ЉУБОВ, 274).

– од-синтагма¹⁴

Тој беше загазил веке во вйорайа деценија од своийе аэрономски сйудии (КРЧМИТЕ, 281).

Тој бурична во внайрешиний цеб од йалийойо [...] (КРЧМИТЕ, 323).

Нежовайа несййрливосй лесно се објаснува: во йоследний ред од салайа жо чека девојче, [...] (ПОТЕЗ, 235).

Мајсйорой [...] и жо осйава [йисмойо] да лежи на рабой од масичейо (ПОТЕЗ, 236).

[...] а баш мојайа десна нога беше обосена йолку, шйо скоро целиой йреден дел од жоной оййадна (ЧЕВЛИ, 247).

¹⁴ Според Корубин (1969: 66 и следн.; 1990: 202 и натаму), предлозите на и од комутираат кога се изразува дел од целина, со различни значенски нијанси: кај првиот предлог сѐ уште се назира пространственото значење, а кај вториот – аблативното.

Усна хармонико | од кийариси во жусй ред, | йи како да шумолиш жроза | шйо се йренесува | йонайамау | на сейа нежна расйийиелносй, | на кријайа од ййицийе, | на кожайа од живойниийе, | на ножсейо од скриено шйурче, | и на синевинайа од небойо | [...] (ЗНАМЕЊА, 34).

Но сейак осйана йака, малце расчекорен, на срединая од салайа, загледан неопределено (ИЗЛОЖБА, 221).

– присвојна релативна придавка

[...] излежува малайа колона од инйернайскайа врайа, [...] (ЧЕВЛИ, 246).

Некои униформисани началници, [...], влежуваа и излежуваа одвреме навреме низ дворишная врайа на учасйокой (ЗАКЛАНО КРУВЧЕ, 285).

присвојна заменска придавка

Сум заборавил дека йаа кука е на аголой. | Сум заборавил колку неузгледен бил нејзинийо влез (ПО МНОГУ ГОДИНИ, 13).

– детерминаторот чиј

И моййе йрви жодини на учениче, на шестй лейа, | и мојайа йрва Свейа Сава | во дворой на йаа исйа црква, | чие клейало | йолку чисйо | уийе во сйоменой одсвонува, [...] (ЦРКВА, 88).

2.3. Атрибут на припадност

Ексцерпирани се примери со:

– присвојна релативна придавка

Оној, зад йлекийе на кожо йребаше да се движам, беше Бане, водникой на скауйскиой вод „Елен“ (ЧЕВЛИ, 249).

– присвојна заменска придавка

По неколку гена се разбра дека Лила се свршила за некој докйор од нејзинийо жрад (ЉУБОВ, 280).

[...] нашиой скауйски вод „Елен“, [...], се уйайувааше на йракйична обука в йоле (ЧЕВЛИ, 246).

[...] а в рака носеше йроаглесйо знаменце со извезен елен - амблем на нашиой вод (ЧЕВЛИ, 246).

Ейе шйо йрави нашайа школа (ИЗЛОЖБА, 221).

„Солидниџе џемели на нашаџа кулџурна заедница се само џозиџивниџе џринџиџи на Христџоваџа еџика [...]“ (ЧЕВЛИ, 250/251).

Јас бев ревносен учесник во неа и во мојаџа екиџа џо земав секоџаш месџоџо на десен халф (ЧЕВЛИ, 248).

2.4. Присвоен датив

Присвојниот датив ги покажува следниве изразни форми:

- удвоена на-синтагма
А џак на Пискулиев аџрономиџаџа му сџана живоџен џозив (ЗАКЛАНО КРУВЧЕ, 294).
[...] но зошџо неџкеше да џ џоџледа на висџинаџа в очи [...] (ЉУБОВ, 271).
Во некое село, му ја изџореле на еден сџар домакин кукаџа [...] (ОГАН, 72).
[...] коџа [раскажувачот] забележа во својоџ коменџар дека од џледаџеџо на оџноџ на сџариоџ му се џреела душаџа, [...] (ОГАН, 72).
- удвоена долга личнозаменска форма
Низ борба нему му мина џаџоџ, | и заден џоџлед му џука зџасна | ко свезда јасна заџ џемен врв (МОСТОТ, 24).
[...] а нему му бувџаа слеџоочниџиџе (КРЧМИТЕ, 328/329).
- кратка личнозаменска форма
Моја кривиџа беше шџо не се јавив веднаш кај восџиџачоџ, да барам да ми се џоџраваџ чевлиџе (ЧЕВЛИ, 245).
[...] на колкоџ му џуџкаше скауџски нож, [...] (ЧЕВЛИ, 246).
[...] на усниџе ке џ се јави една џолку лека и џолку занесена усмевка, [...] (ЧЕВЛИ, 253).
[...] и џоџ наџло си ја џрибира ракаџа (ПОТЕЗ, 235/236).
Прсџиџе неусеџно му џреџеџаџ, но џоџ е смирен (ПОТЕЗ, 237).
Нокџиџе џ се јарко маникирани, [...] (ПРЕЧЕК, 228).
[...] а оние црни очи им џораџ, им свейкааџ (ПОТЕЗ, 234).
Од носџ и од заџиџе му џечеше крв (ЗАКЛАНО КРУВЧЕ, 287).

[...] џука им беше и шџореџчеџо, [...] (ЗАКЛАНО КРУВЧЕ, 291).

На моџве раџе деџеџо расна, | му бев јас џаџко џриџен и сџроџ | [...] (МОСТОТ, 23).

[...] Душаџа му знае како му е [...] (ПРЕОБРАЗБА, 265).

[...] џоџ е веке сосем клаџнаџ, браџичеџо му се сџавува со носџ, [...] (ПОУКА, 75).

Го дрџеше надеџџа дека може, коџа мене џред Боџеваџа берберница, да џ исџадне случаџно нешџо од чанџаџа [...] (ЉУБОВ, 261).

– морфолошки изразен датив

Свеџи Јовану џоа се конаџиџе | сосе леџа црков, | сосе камбанариџа, [...] (СВЕТИ СПИРИДОНЕ НОВИ, 303)

За чисџаџа живоџ, | за џрудоџ, за зборџ, | на најчесно месџо џо џоџребаа — | Свеџи Јовану во дворџ (СВЕТИ СПИРИДОНЕ НОВИ, 303).

Како што беше кажано во т. 1. замената на присвојниот датив со присвоен атрибут не е секогаш значенски прифатлива бидеџќи тогаш не доаџа до израз интегрираноста на делот во телото на „сопственикот“, одн. тесната врска меџу „сопственоста“ и „сопственикот“, сп. Душаџа му знае како му е (в. г.), наспрема: - ?Неџоваџа душа знае како му е.

Меџутоа, кај Конески има и примери со присвоен атрибут, во кои постоџат граматички и значенски услови за појава на присвојниот датив (в. т. 1.):

[...] а џравиоџ џоџез намерно се крие од неџо, како шџо се крие шалаво деџе заџ џрбоџ на друџи деџа на одморџ во школскиоџ двор (ПОТЕЗ 37).

[...] молив со којџиџо џишувала неџинаџа рака (ЉУБОВ, 261).

Лиџеџо на сџараџа е сџроџо, сеџо како најукана земџа (ПРОЧКА, 218).

[...] а баџи мојаџа десна ноџа беше обосена џолку, шџо скоро целиоџ џреден дел од џоноџ оџџадна (ЧЕВЛИ, 247).

[...] чувсџвуваџ некаква кривиџа дека можеби зараџ мене, [...], џоџ џи џуби своџиџе нови чевли (ЧЕВЛИ, 251).

Следуваат трансформации на наведените примери од Конески во конструкции со присвоен датив:

[...] а йравиот йотез намерно се крие од неџо, како шйо им се крие шалаво деџе заџ џрбот на друџи деџа на одморот во школскиот двор.

[...] молив со којшйо й йишувала ракайа.

На сйарайа лицейо й е сйроџо, сейо како найукана земја.

[...] а баш деснайа ноџа ми беше обосена шолку, шйо скоро целиот йреден дел од џоноџ оџйадна.

[...] чувсйвував некаква кривиџа дека можеби заради мене,

[...], шйој си џи џуби нови чевли.

Споредбата меѓу изворните и трансформираниите примери укажува на гореспоменатата суптилна значенска разлика: додека во конструкциите со присвоен датив во преден план е лицето кому му припаѓа „сопственоста“, која е обично дел од телото или значаен предмет, во примерите со присвоен атрибут, во центарот на вниманието е „сопственоста“. Во зависност од контекстот, Конески се служи со едната или со другата конструкција.

Овој стилски белег на Конески е особено силно изразен во следниов пример, каде што дури и душата на човека прикажана како „опреметена“ и изделена од „сопственикот“ (в. т. 2.1.):

Но оној блаџ и шолку кроџок изглед на Пискулиева [...] ја сломи коравайа душа неџова (ЗАКЛАНО КРУВЧЕ, 283).

Слични примери има и во поезијата, каде што јазичниот израз задоволува и други естетски критериуми.¹⁵

2.5. Повеќезначни конструкции

Во оваа точка се илустрираат некои конструкции, во кои контекстот остава можност за различни толкувања:

- партитивен или класификувачки/квалитативен атрибут:

Некои униформисани началници, [...], влеџуваа и излеџуваа одвреме навреме низ дворишнайа врайа на учасйокоџ (Заклаано крувче, 285).

Носев ушйе куси йанйолони, [...] иако ми следувае инйернайска униформа (ЧЕВЛИ, 245).

Парафразата и анафората гласат:

Дворишнайа врайа е дел од учасйокоџ. (парафраза на партитивен атрибут)

йаквайа врайа (анафора на класификувачки/квалитативен атрибут)

- партитивен или пространствен атрибут
Кайакоџ на сандачейо е оџворен, [...] (ПРОЧКА, 217).

Парафразите гласат:

Кайакоџ е дел од сандачейо. (парафраза на партитивен атрибут)

Кайакоџ е на/врз сандачейо. (парафраза на пространствен атрибут)

Поради разграничувањето меѓу партитивниот и присвојниот атрибут, образложено во т. 1., овде не се разгледува присвојниот атрибут, кој од значенски аспект исто така може да се земе предвид: Сандачейо има кайак.

- атрибут на припадност, квалитативен атрибут или присвоен атрибут

Оној, заџ йлекиџе на коџо йребаше да се движам, беше Бане, водникоџ на скауџскиот вод „Елен“ (ЧЕВЛИ, 249).

Повеќезначноста се гледа од трансформациите:

Скауџџџе му йрийаџаџ на водоџ. (парафраза на атрибут на припадност)

йаквиот вод (анафора на квалитативен атрибут)

Скауџџџе имаџ вод. (парафраза на присвоен атрибут)

- присвоен датив или датив на полза:

Сеџа ми се йравџ чевли (ЧЕВЛИ, 253).

Разликата ја илустрираат следниве парафрази:

Сеџа се йравџ моџџе чевли. (парафраза на присвоен атрибут)

Сеџа се йравџ чевли за мене. (парафраза на датив на полза)

- присвоен датив или датив на штета

Го дрџеше надеџџа дека може, коџа мене йред Боџевџа берберница, да й исйадне случајно нешйо од чанйџџа [...] (ЉУБОВ, 261).

¹⁵ Сп.: На моџе раџе деџейо расна, | му бев јас йџџко џриџен и сйроџ | [...] (Мостот, 23).

Единици на латиница:

- Дуден – Duden. *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache* (1995): Hg. u. bearb. von G. Drosdowski in Zusammenarbeit mit P. Eisenberg. Mannheim usw.: Dudenverlag
- Енгел – Engel, Ulrich (1996): *Deutsche Grammatik*. Heidelberg: Groos.
- Матасовиќ – Matasović, Ranko (2002): „Otudiva i neotudiva posvoynost u hrvatskome jeziku“. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, vol. 28, br. 1, str. 151-160 (<http://hrcak.srce.hr/68812>, 26.2.2013).

Извори:

- Конески, Блаже (1981): „Мостот (поема)“, *Поезија*. Скопје: Култура и др. (Блаже Конески: Избрани дела во седум книги, книга прва), стр. 19-28 (прво издание на *Мосџоџ* 1945).
- Конески, Блаже (1981): „Свети Спиридоне нови“, циклус „Проложни житија“, збирка „Нови циклуси“, во: *Поезија*. Скопје: Култура и др. (Блаже Конески: Избрани дела во седум книги, книга прва), стр. 300-303 (прво издание под наслов *Сџари и нови џесни* 1979).
- Конески, Блаже (1981): „Секавање за Ѓорета“, циклус „Меѓу дрвјата“, збирка „Нови циклуси“, во: *Поезија*. Скопје: Култура и др. (Блаже Конески: Избрани дела во седум книги, книга прва), стр. 273 (прво издание под наслов *Сџари и нови џесни* 1979).
- Конески, Блаже (2002): „Допир“, циклус „Црква“, во: *Сиџе мои џесни*. Скопје: Табернакул (Библиотека Темелници; Блаже Конески: Собрана лирика во три книги, книга втора), стр. 113 (прво издание на *Црква* 1988).
- Конески, Блаже (2002): „Знамења“, циклус „Послание, во: *Сиџе мои џесни*. Скопје: Табернакул (Библиотека Темелници; Блаже Конески: Собрана лирика во три книги, книга втора), стр. 34 (прво издание на *Послание* 1987).
- Конески, Блаже (2002): „Над секнатиот бунар“, циклус „Послание, во: *Сиџе мои џесни*. Скопје: Табернакул (Библиотека Темелници; Блаже Конески: Собрана лирика во три книги, книга втора), стр. 10 (прво издание на *Послание* 1987).
- Конески, Блаже (2002): „Оган“, циклус „Дневник од Нишка Бања“, во: *Сиџе мои џесни*. Скопје: Табернакул (Библиотека Темелници; Блаже Конески: Собрана лирика во три книги,

- книга втора), стр. 72 (прво издание на *Дневник од Нишка Бања* 1988).
- Конески, Блаже (2002): „Ој лозјено“, циклус „Годишнина“, збирка „Сеизмограф“, во: *Сиџе мои џесни*. Скопје: Табернакул (Библиотека Темелници; Блаже Конески: Собрана лирика во три книги, книга втора), стр. 224 (прво издание на *Сеизмограф* 1989).
- Конески, Блаже (2002): „По многу години“, циклус „Послание, во: *Сиџе мои џесни*. Скопје: Табернакул (Библиотека Темелници; Блаже Конески: Собрана лирика во три книги, книга втора), стр. 13 (прво издание на *Послание* 1987).
- Конески, Блаже (2002): „Поука“, циклус „Дневник од Нишка Бања“, во: *Сиџе мои џесни*. Скопје: Табернакул (Библиотека Темелници; Блаже Конески: Собрана лирика во три книги, книга втора), стр. 75 (прво издание на *Дневник од Нишка Бања* 1988).
- Конески, Блаже (2002): „Преобразба“, збирка „Небеска река“, во: *Сиџе мои џесни*. Скопје: Табернакул (Библиотека Темелници; Блаже Конески: Собрана лирика во три книги, книга втора), стр. 265 (прво издание на *Небеска река* 1991).
- Конески, Блаже (2002): „Црква“, циклус „Црква“, во: *Сиџе мои џесни*. Скопје: Табернакул (Библиотека Темелници; Блаже Конески: Собрана лирика во три книги, книга втора), стр. 87-90 (прво издание на *Црква* 1988).
- Конески, Блаже (2008): „Заклано крувче“, („Лозје“), *Послание*. Избор и предговор: Матеја Матевски. Битола: Микена, стр. 281-305 (Македонска книжевност кн. 15).
- Конески, Блаже (2008): „Изложба“ („Лозје“), *Послание*. Избор и предговор: Матеја Матевски. Битола: Микена, стр. 219-226 (Македонска книжевност кн. 15).
- Конески, Блаже (2008): „Крчмите“, („Лозје“), *Послание*. Избор и предговор: Матеја Матевски. Битола: Микена, стр. 306-334, (Македонска книжевност кн. 15).
- Конески, Блаже (2008): „Љубов“ („Лозје“), *Послание*. Избор и предговор: Матеја Матевски. Битола: Микена, стр. 259-280 (Македонска книжевност кн. 15).
- Конески, Блаже (2008): „Песна“, („Лозје“), *Послание*. Избор и предговор: Матеја Матевски. Битола: Микена, стр. 240-244. Битола: Микена. (=Блаже Конески: Македонска книжевност, кн 15).

Конески, Блаже (2008): „Потез“, („Лозје“), *Послание*. Избор и предговор: Матеја Матевски. Битола: Микена, стр. 231-239 (Македонска книжевност кн. 15).

Конески, Блаже (2008): „Прочка“, („Лозје“), *Послание*. Избор и предговор: Матеја Матевски. Битола: Микена, стр. 213-218 (Македонска книжевност кн. 15).

Конески, Блаже (2008): „Чевли“ („Лозје“), *Послание*. Избор и предговор: Матеја Матевски. Битола: Микена, стр. 245-258 (Македонска книжевност кн. 15).

УДК 821.163.3-32.09Конески, Б. : 811.163.3'367.332.3

Емилија Бојковска
Бранко Тошовиќ

СТРУКТУРА НА ГЛАГОЛСКОПРИЛОШКАТА СИНТАГМА ВО ЗБИРКАТА РАСКАЗИ ЛОЗЈЕ ОД БЛАЖЕ КОНЕСКИ

1. Вовед

Во овој труд се разгледуваат групите зборови чиј внатрешен надреден елемент (глава) е глаголскиот прилог и кои се нарекуваат *глаголскоприлошки синтагми*¹. Тие се состојат од глаголски прилог и од елементите чија појава зависи од него. Со оглед на развиеноста на овој вид синтагми и на преземањето на валентноста на глаголот од кој е изведен глаголскиот прилог, тие можат да се сметаат за еден вид зависни реченици и да се наречат *глаголскоприлошки реченици*.

Ексерпцијата на потврдите се врши во збирката ЛОЗЈЕ од Блаже Конески, која ги содржи расказите: ЗАКЛАНО КРУВЧЕ, ИЗЛОЖБА, КРЧМИТЕ, ЛОЗЈЕ, ЛЈУБОВ, ПЕСНА, ПОТЕЗ, ПРЕЧЕК, ПРОЧКА и ЧЕВЛИ. Овие текстови се достапни во првиот електронски корпус на македонскиот јазик „Гралис-мак“². Предмет на проучувањето е внатрешната структура на глаголскоприлошката синтагма, и тоа од аспект: а) на изразната форма на јазичните единици што зависат од глаголскиот прилог (т. е. видот синтагми со кои се поврзува глаголскиот прилог) и б) на нивната синтаксичка функција (т. е. улогата што ја имаат јазичните единици во рамките на глаголско прилошката синтагма).

¹ Овој термин е изграден по аналогија на термините *именска синтагма*, *придавска синтагма* итн., во кои внатрешниот надреден елемент е именка, придавка итн.

² „Гралис-мак“ се изготвува на Институтот за славистика во Грац, Австрија, во рамките на проектот „Моно- и мултилингвален електронски корпус на македонскиот јазик“, во кој учествуваат Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје и Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје (в. Тошовиќ/Бојковска 2013).